
Teemajohdanto

Anna Veijola, Matti Rautiainen
ja Simo Mikkonen

Muutos ja merkitykset historian oppimisessa ja opetuksessa

Historian opetus on murroksessa. Uudet opetus suunnitelmat sekä perusopetuksessa että lukio- koulutuksessa astuivat voimaan elokuussa 2016 ja syrjäyttävät vanhat asteittain. Ne edellyttävät entistä oppijakeskeisempiä työtapoja sekä opetuksen fokuusoitumista historian taitoihin, kuten kriittiseen ajatteluun ja tulkintaan. Myös digitaalisuus ravistelee historian opiskelua kaikilla tasoilla varhaisopetuksesta korkeakoulutukseen. Ylioppilaskirjoitusten siirtyminen digitaaliseksi on vain yksi osa isoa muutosta, jossa historia erilaisine aineistoineen on kaikkien kansalaisten, myös siis opetuksen käytössä.

Historian opetus ei ole yksin muutosten kourissa. Muutos liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen, jonka taustalla on tyytymättömyys ja pelko nykykoulun jälkeen jäämisestä. Historian osalta opetus suunnitelmien ja koulujen todellisuuden välillä on vallinnut jo pitkään epäsuhta ja opetus suunnitelmien avulla ajetut muutokset ovat jääneet puolitiehen. Osa opettajakunnasta on ollut halutonta muutoksiin, osa taas on

ollut valmis menemään paljon opetus suunnitelmia pidemmälle. Vaarana on, että ilman muutosta historian opetus vieraantuu yhteiskunnasta ja lakkaa vastaamasta ihmisten tarpeisiin. Seurauksena on näivettyminen ja lopulta jopa historian katoaminen kouluopetuksesta. Sama koskee osaltaan akateemista historiantutkimusta. Tavallisen kuluttajan on vaikeaa erottaa historiantutkimusta populaareista historiakulttuurin tuotteista. Ketä historiantutkimus ja -opetus lopulta palvelevat?

Tässä teemanumerossa käsitellään historian opetusta ja oppimista sekä koulussa että yliopistossa. Koulumaailma ja yliopistot tarvitsevat toisiaan, mutta tällä hetkellä ne ovat vieraantuneet toisistaan. Yliopistoissa ei enää tunneta kouluissa tehtävää työtä, eikä tutkimus tavoita kouluarkea kovinkaan nopeasti. Tämän teemanumeron avulla pyrimme osaltamme rakentamaan siltoja kouluhistorian ja akateemisen historiantutkimuksen välille. Numerossa on mukana neljä tutkimusartikkelia, sekä yksi vertaisarvioitu katsausartikkeli, jotka tarkastelevat historian opetuksen ja oppimisen nykytilaa ja muutosta. Lisäksi lehdessä on mukana useita muita kirjoituksia, joissa tarkastellaan tutkimuksen ja opetuksen yhtymäkohtia sekä murroksen siemeniä.

Historian opetus ja oppiminen (historian pedagogiikka) voidaan lukea nousevaksi tutkimusalaksi. Perinteisesti ala on jäänyt historian ja kasvatustieteellisen tutkimuksen väliselle raja-alueelle, löytämättä kotia oikein kummastakaan.

Teemanumeron toimittajat ovat Jyväskylän yliopistossa toimivan historian pedagogisen tutkimusryhmän jäseniä. Ryhmän pyrkimyksenä on tutkia ja kehittää tutkivaa ja taitopohjaista historian oppimista ja opetusta.

Sähköpostit: anna.veijola@norssi.jyu.fi, matti.a.rautiainen@jyu.fi ja simo.mikkonen@jyu.fi.

Lisätietoja: <https://peda.net/jyu/okl/tutkimushankkeita/teho> ja <http://historianoppiminen.blogspot.fi/>

Näin siitä huolimatta, että alue on historian alalla kansainvälisesti erittäin merkittävä. Viimeisten vuosien aikana myös Suomessa on ilmestynyt useita väitöskirjoja ja erillistutkimuksia, joiden yhteisenä nimittäjänä voidaan pitää kiinnostusta historiallisen ajattelun taitoja kohtaan. Tutkimuksellinen mielenkiinto ei tällöin kohdistu mihinkään historialliseen ajanjaksoon tai ilmiöön, vaan niihin prosesseihin, joilla tietoa menneisyydestä rakennetaan, ja siihen, miten näitä taitoja voidaan oppia ja opettaa. Tähän liittyen Suomen Akatemia myönsi vuoden 2016 keväällä 840 000 euron tutkimusrahoituksen kolmen tutkimusryhmän konsortiolle hankkeeseen *Kohti tiedonalakohtaista ajattelua lukiossa: Historian tekstitaitojen hallinta, oppiminen ja arviointi*.

Kyse on siis historiantutkimuksen perustekijöistä. Historiallisen ajattelun käsitteellistä taustaa ja sen suhdetta suomalaiseen historianopetukseen on purkanut *Kasvatus & Aika* -lehden tuoreessa numerossa (2/2016) Anna Veijola, jonka mukaan Suomeen on omaksuttu piirteitä sekä saksalaisesta, historiatietoisuutta korostavasta, että anglo-saksisesta, historian tekstitaitoja korostavasta perinteestä. Historiallinen ajattelu onkin eräänlainen kattotermi, jonka alle on koottu erilaisia kognitiivisia toimintoja, joilla historiallisesta tiedosta pyritään tekemään merkittävää nykypäivän näkökulmasta käsin. Näitä erilaisia prosesseja ovat muun muassa historiallisen merkittävyyden tunnistaminen, syiden ja seurausten analysointi, muutoksen ja jatkuvuuden havaitseminen, historiallisen perspektiivin ottaminen ja eettisen näkökulman huomioiminen.

Suomalainen tutkimus on seurannut kansainvälistä kehitystä, jonka viime vuosien keskeisinä uranuurtajina voidaan pitää Stanfordissa professorina toimivaa Sam Wineburgia, sekä UBC:sta juuri eläkkeelle siirtynyttä Peter Seixasia. Molempien tutkimusten keskiössä on nimenomaan historiallinen ajattelu ja sen eri aspektit. Myös suomalainen tutkimus on tarkastellut historian oppimista ja opetusta eri näkökulmista. Fokuksessa on ollut esimerkiksi historiatietoisuus, sen kehittyminen ja vaikutus käsityksiin historiasta. Viime vuosina on siirrytty entistä selkeämmin historian oppimisen kognitiivisten prosessien tutkimiseen. Näitä on lähestytty esimerkiksi tarkastelemalla eri historiallisen ajattelun tai historian tekstitaitojen osa-alueita. Kansallista tutkimusta tarvi-

taan monestakin syystä, erityisesti erilaisten koulukontekstien vuoksi; Suomessa historianopetuksen tuntimäärät ovat kansainvälisessä vertailussa pieniä ja opetuskin alkaa verrattain myöhään, vasta 4.–5. vuosiluokalta. Kansallisena erityispiirteenämme ovat myös lukio-opiskelua merkittäväällä tavalla ohjaavat kansalliset ylioppilaskirjoitukset.

Useat kotimaiset tutkimukset ovat olleet varsin kriittisiä nykyistä historian opetusta kohtaan, eivät ainoastaan suhteessa peruskouluun tai lukioon, vaan myös yliopistoon. Historian opetukseen on kohdistettu runsaasti muutospaineita sekä oppiaineen sisä- että ulkopuolelta jo useiden vuosikymmenten ajan. Koulujen opetussuunnitelmien tasolla historian taidot on nostettu sisältötietojen rinnalle jo yli neljännesvuosisata sitten. Muutos on kuitenkin tapahtunut pitkälti paperilla, sillä tutkimukset ovat osoittaneet, että koulujen historian opetus pohjaa yhä pitkälti historian sisältötietojen muistamiseen. Uusi perusopetuksen opetussuunnitelma painottaa entistä selkeämmin historian taitoja ja historiallisen tiedonmuodostuksen prosessien ymmärtämistä. Painopiste on nyt aiempaa selkeämmin ymmärtämisessä, sisältöjen siirtyessä ennen kaikkea välineelliseen rooliin, palvelemaan ajattelua. Näihin kysymyksiin tullaan paneutumaan ensi vuonna Jyväskylän yliopistossa järjestettävässä konferenssissa *Merkitykset, ajattelu ja oppiminen historiassa* (7.–8.6.2017).

Uudet opetussuunnitelmat pyrkivät vastamaan yhteiskunnallisiin haasteisiin, kansainvälistymiseen, monikulttuurisuuteen ja tiedonvälityksen sähköistymiseen. Samalla käsityksemme historiasta ovat muuttuneet. Vaikka historianopetuksen tehtävänä ei ole enää aikoihin ollut yhden suuren kertomuksen kertominen tai silotellun suomalaisen menestystarinan esittäminen, kysymys siitä, kenen historiaa koulussa opetetaan, on erittäin ajankohtainen. Laajaa yhteiskunnallista keskustelua historian opetuksen tavoitteiden muuttumisesta käydään kuitenkin erittäin vähän, vaikka historia koetaan yleisesti kiinnostavaksi: erilaisia historiallisia elokuvia, historia-alan harrastelehtiä ja historiallisia dokumentteja on tarjolla valtavasti ja niitä myös kulutetaan runsaasti. Tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että jopa yliopistoon tulevien opiskelijoiden on vaikea tehdä eroa historiakulttuurin ja akateemisen historiantutkimuksen välillä. Jos

halutaan, ettei historiantutkimuksen yhteiskunnallinen arvo entisestään heikkene, historian opetuksen tulisi opettaa lukemaan ja arvioimaan erilaisia historiakulttuurin tuotteita.

Historian opetus on murroksessa siinäkin mielessä, että opetussuunnitelmauudistuksen myötä historian opetus vähenee lukiossa entisestään. Julkisuudessa käydyssä keskustelussa huolta on kannettu erityisesti siitä, että historian opetuksen väheneminen johtaa yleissivistyksen heikkoon tasoon. Historian merkitys on kuitenkin laajempi kuin pelkän yleissivistyksen jakaja. Historia on yhtäältä oppiaine, joka tarjoaa meille mahdollisuuksia muokata omaa identiteettiämme. Menneisyys antaa juuret sekä yksilöille että yhteisöille. Näitä perusteita ja niiden tarjoamia merkityksiä pohtimalla ymmärrämme myös itseämme. Toisaalta historia on merkittävää kansalaisuuden kannalta. Menneisyyden ihmisten tulevaisuuskuvat, haaveet ja päätökset ovat merkittävä osa nykyhetkeä. Tieto siitä, mistä olemme tulleet auttaa hahmottamaan nykypäivää. Yhtä lailla nykyisyydessä tekemämme valinnat vaikuttavat tulevaisuuteen. Historia auttaa ymmärtämään tätä riippuvuussuhdetta. Lisäksi se auttaa ymmärtämään, miksi eri ihmiset kokevat menneisyyden – ja sitä kautta myös nykyisyyden – eri tavoin. Tämä puolestaan avaa ovia historian käytön, hyväksikäytön ja väärinkäytön analysoimiselle – ja tarjoaa suojaa historian väärinkäytöksiltä.

Tämän teemanumeron vertaisarvioidun osuuden avaa emerita-professori Sirkka Ahosen katsausartikkeli ”Kaanonin paluu: Historianopetuksen politiikkaa idässä ja lännessä”. Siinä Ahonen osoittaa, miten historianopetuksen pakottaminen yhteiseen sisällölliseen kaanoniin on myös nykypäivän ilmiö, eikä vain menneisyyttä. Vaikka kehityssuunta Suomessa onkin ollut toinen, myös meiltä löytyy selkeän sisältöpainotteiseen historianopetukseen paluuta haikailevia kansallismielisiä ja kulttuurikonservaatiiveja; näin siitakin huolimatta että tämä on, Ahosen sanoin, ”kestämätöntä [niin] historian tietoteorian kuin tiedonalan etiikan kannalta”. Ensimmäisessä varsinaisessa tutkimusartikkelissa Jukka Rantala ja Anna Veijola tarkastelevat lukiolaisten historian teks-

titaitoja, jotka on nostettu keskeiseen asemaan uusissa opetussuunnitelmissa. Heidän tutkimuksensa mukaan lukiolaisten kyvyissä tulkita erityisesti ristiriitaista lähdeaineistoa on merkittäviä puutteita, vaikka lähteiden kanssa työskentely on ollut mukana opetussuunnitelmissa jo useita kymmeniä vuosia.

Jan Löfström jatkaa lukiolaisten tarkastelua tilastollisen analyysin avulla artikkelissaan ”Suosivatko pojat ja tytöt eri koetehtäviä historian reaalikokeissa?”, jossa keskeisenä on kysymys historian sukupuolittuneisuudesta. Asia on merkityksellinen, sillä oletukset sukupuolirooleista ja ominaisuuksista ohjaavat osaltaan koulutusvalintoja. Historiaa koskeva harrastuneisuus mielletään helposti maskuliiniseksi. Najat Ouakrim-Soivio kirjoittaa historian oppiaineiden tavoitteiden ja arvioinnin muuttumisesta peruskoulun alusta 1970-luvulta tähän päivään. Artikkelin keskeisenä tavoitteena on pohtia, miten siirtyminen tiedollisista tavoitteista kohti taidollisia tavoitteita näkyy osaamisen arvioinnissa. Kysymys on kriittinen, kun huomioidaan miten arviointi ohjaa oppimista.

Neljännessä tutkimusartikkelissa Arja Virta, Marjaana Puurtinen ja Kalle Pihlainen siirtävät fokuksen yliopistomaailmaan ja historian alan asiantuntijuuteen. Kirjoittajat purkavat eri piirteitä, joita historiantutkijan työhön katsotaan kuuluvaksi. Heidän mukaansa yliopistoissa ei ole kiinnitetty asianmukaista huomioita siihen, millaisia asiantuntijoita historia-alalle ylipäätään pyritään kouluttamaan. Ongelma on heidän mukaansa ainakin osittain käytetyissä opetusmenetelmissä, jotka eivät vastaa tarkoitustaan. Tutkimusta historiakäsityksistä ja historian asiantuntijuudesta on myös ylipäätään liian vähän. Näyttäisi siltä, että murros olisi tarpeen myös yliopistojen historian opetuksessa.

Tutkimusartikkeleita seuraa Matti Rautiaisen katsaus historian opettajankoulutukseen ja sen murrokseen. Teemanumero-osuuden päättää ”Koulun penkiltä”-kirjoitusten sarja, jossa esitellään kouluissa tehtyä mittavaa historian opetuksen kehittämistyötä, sekä yliopistojen ja koulujen välistä yhteistyötä historian opetuksen murroksen edistämiseksi.